

УДК 343.

V. Prisyagnij

MODERN UNDERSTANDING OF AN OBJECT OF A CRIME OF POLLUTION, OBSTRUCTION, AND EXHAUSTION OF WATER OBJECTS

В.М. Присяжний

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та
господарського права*

*ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ ЗАБРУДНЕННЯ, ЗАСМІЧЕННЯ ТА ВИСНАЖЕННЯ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ

Постановка проблеми. Питання, що стосується об'єкта злочину, передбаченого ст. 242 КК України, має неоціненне значення як для кримінально-правової доктрини, так і для правозастосовної практики та реформування кримінального законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами об'єкта злочину, передбаченого ст. 242 КК України, займалися такі вчені: В.І. Андрейцев, Ю.В. Баулін, С.Б. Гавриш, Е.М. Жевлаков, А.М. Комісаров, М.Й. Коржанський, Б.М. Леонтьєв, Н.А. Лопашенко, Ю.І. Ляпунов, В.К. Матвійчук, В.Л. Мунтян, В.О. Навроцький, В.М. Присяжний, В.Д. Пакутін, П.Ф. Повеліцина, О.Я. Светлов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, С.В. Трофімов, Ю.С. Шемшученко, В.А. Широков та ін. Проте до цього часу зазначені питання не отримали належного висвітлення.

Мета статті полягає у дослідженні об'єкта злочину у сфері охорони, раціонального водокористування, відтворення та оздоровлення водних об'єктів.

Основні результати дослідження. В контексті зазначеного слід вказати, що кожний злочин посягає на певний об'єкт, заподіює йому істотної шкоди або ставить його під загрозу заподіяння такої шкоди. Виходячи з цього, необхідно констатувати загальновизнаний факт, що злочинне діяння неможливе без об'єкта, проти якого воно спрямоване. Тому, користуючись триступеневою класифікацією об'єктів злочинів, якої ми дотримуємося, приступимо до визначення місця норми, що досліджується (ст. 242 КК України) у системі Особливої частини КК України, її значення, точної кваліфікації вказаного діяння. Це все стає можливим, якщо ми вірно встановимо родовий і безпосередній об'єкти складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України.

З приводу родового об'єкта стосовно навколишнього природного середовища можна зустріти твердження, що ним є відносини: порушення правил виробництва, промислів [1, с. 119], соціалістичної власності, матеріалізовані в природних багатствах [2, с. 57–58; 3, с. 17; 4, с. 169]; порядок використання природних багатств у господарській діяльності чи суспільні відносини з їх використання [5, с. 5; 6, с. 3; 7, с. 515; 8, с. 368]; самі природні багатства [9, с. 262; 10, с. 262; 11, с. 17; 12, с. 1–2]; блага, що охороняються кримінальним правом: сама природа, природні об'єкти, екологічна безпека – як особливо важливі та неперехідні цінності [13, с. 11–12]; соціалістичні суспільні відносини, що забезпечують раціональне використання і охорону природних багатств [14, с. 254]; природоохоронні відносини, спрямовані на охорону навколишнього природного середовища людини, його покращення і оздоровлення, а також на науково обгрунтоване, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального економічного стану біосфери [15, с. 286]; суспільні відносини, що забезпечують безпечні природні умови з метою задоволення їх різнобічних потреб [13, с. 22]; і деякі інші інтереси соціалістичного господарства в різних його сферах – лісового господарства, рибальства, мисливства та інші [16, с. 281]; відносини з охорони природного середовища, його використання в інтересах соціалістичного суспільства [17, с. 46; 18, с. 80; 19, с. 22]; суспільні відносини, що виражаються у використанні, збереженні і покращенні природного середовища в інтересах соціалістичного суспільства, куди входять і охорона радянського народного господарства, порядок управління, громадська безпека та інше в ролі складових, додаткових об'єктів [20, с. 6–7] тощо.

У кримінально-правовій літературі є й інші думки з приводу родового об'єкта злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища. Так, О.Л. Дубовик вважає об'єктом досліджуваних злочинів комплекс фактичних, а не абстрактних суспільних відносин, їх правової форми і матеріальної оболонки, здійснення яких забезпечує життєдіяльність людини, використання нею навколишнього середовища як безпосереднього базису існування, задоволення розумних потреб і гарантує її безпеку [21, с. 177].

Усі зазначені вище визначення родових об'єктів злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, є або надто складними для їх розуміння, або не охоплюють кола всіх відносин, які стосуються зазначеної сфери, або призводять до помилкового ототожнення об'єкта злочину з його предметом, а іноді стосуються діяння та стану або діяння тощо. Зупинятися на їх характеристичні ми не будемо через обмежений обсяг статті та у зв'язку з конкретизацією об'єкта і предмета дослідження. Ми лише скористаємося визначенням родового об'єкта, запропонованого в останній публікації з цього приводу, яке, на наш погляд, є найбільш оптимальним, де зазначається, що родовим об'єктом злочинів у сфері охорони навколишнього природного середовища є суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи (що складає навколишнє природне середовище), її охорону, оздоровлення, раціональне використання і відтворення такої єдиної системи для теперішніх і майбутніх поколінь [22, с. 20–30]. Тому ми не претендуємо на інше вирішення цієї про-

блеми, а лише більш детально зупинимося на дослідженні безпосереднього об'єкта складу злочину порушення правил охорони вод.

У наявних наукових публікаціях, на превеликий жаль, не завжди чітко визначають безпосередній об'єкт досліджуваного складу злочину. Так, одні автори під об'єктом злочинного забруднення водних об'єктів (порушення правил охорони вод) розуміють встановлений порядок раціонального, науково обґрунтованого використання водних об'єктів з метою зниження шкідливого хімічного, фізичного, біологічного та іншого впливу на здоров'я людей, рослинний і тваринний світ [23, с. 512]; другі — встановлений порядок раціонального і науково обґрунтованого використання, відтворення та охорони водних об'єктів від забруднення, засмічення та виснаження, а також життя й здоров'я особи, власність, інші блага осіб [24, с. 645]; треті — суспільні відносини в галузі охорони вод (водних об'єктів) та екологічної безпеки в Україні [25, с. 427]; четверті — водно-екологічний правопорядок і екологічна безпека населення України, а також відносини щодо забезпечення більш ефективного, науково обґрунтованого використання вод та їх охорони від забруднення, засмічення та виснаження [26, с. 540]; п'яті — водойми і ґрунтові води [27, с. 411]; шості — відносини в сфері водокористування і охорони водних об'єктів [28, с. 502]; сьомі — екологічна безпека при долучені до вод, природно-ресурсний потенціал останніх [29, с. 101]; восьмі — науково обґрунтовані раціональне використання і охорона водних об'єктів від забруднення, зміни їх природних властивостей, виснаження [30, с. 672]; дев'яті — суспільні відносини з охорони водного і повітряного басейну як природних умов життєдіяльності людей (відносини екологічної безпеки), функціонування і розвитку сільського господарства і рибальства [31, с. 39–40].

Цікава позиція щодо безпосереднього об'єкта цього злочину В.О. Навроцького, який вважає, що це суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом, що забезпечують певну ступінь чистоти водних об'єктів, необхідний для збереження життя й здоров'я людей, повноцінного господарського використання водних ресурсів і нормального існування водних біогеоценозів [177, с. 4]. Існують і інші точки зору з приводу безпосереднього об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України, але вони тією чи іншою мірою повторюють вищезазначені судження з елементами певної модифікації конкретних авторів.

Ми вважаємо, що з метою оптимального визначення безпосереднього об'єкта цього складу злочину необхідно врахувати всі позитивні підходи до розуміння досліджуваних суспільних відносин. З вищезазначених суджень можна зупинитися на тому, що: 1) об'єктом складу злочину порушення правил охорони вод (забруднення водних об'єктів) слід визнати суспільні відносини; 2) ці відносини існують у сфері охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення водних об'єктів; 3) ці водні об'єкти невіддільні від навколишнього природного середовища (природні водні об'єкти); 4) ці відносини стосуються створення умов для охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення водних об'єктів; 5) такі відносини стосуються водних об'єктів; 6) ці відносини забезпечують охорону, раціональне використання, відновлення та оздоровлення водних об'єктів від забруднення, виснаження (з метою покращення їх стану).

Суть розбіжностей і негативних моментів у зазначених вище точках зору полягає в тому, що деякі автори: 1) вбачають не відносини, а порядок, який пов'язують з використанням водних об'єктів (А.М. Миколенко); 2) зводять тільки до порядку, а не до відносин і до благ (предмета) (О.О. Дудоров, А.М. Бойко); 3) змішують різні об'єкти і лише розглядають охорону водних об'єктів, чим звужують суть відносин (М.О. Потебенько, В.Г. Гончаренко); 4) відносять не суспільні відносини, а правопорядок і безпеку населення, а поряд з цим і відносини з охорони та ефективного використання вод від забруднення, засмічення й виснаження, що не відповідає чинному законодавству ст. 242 КК України (В.І. Антипов); 5) вбачають не відносини, а предмет злочину і змішують відносини з предметом діяння (Д.І. Крупко); 6) звужують межу суспільних відносин (Т.І. Вауліна); 7) не відносини, а стан — екологічна безпека (Н.А. Лопашенко); 8) зводять до благ (предмета), а не відносин і взагалі заперечують відносини як об'єкт злочину (С.Б. Гавриш); 9) призводять до змішування двох об'єктів (Е.М. Жевлаков); 10) побудували свою позицію щодо безпосереднього об'єкта на законодавстві 1982 року.

Разом із тим викладене ще не дає нам можливості дати вичерпну відповідь відносно безпосереднього об'єкта складу злочину порушення правил охорони вод (забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів). Необхідно ще розглянути структурні елементи відносин і предмет цього злочину, який відноситься до складу злочину, а не до об'єкта складу злочину і є окремою ознакою [33, с. 31–32]. Тому загальновизнаним є той факт, що винний при вчиненні злочину впливає на предмет відносин і своїми діями порушує або намагається порушити суспільні відносини, тобто завдає їм істотної шкоди.

Візьмемо за основу структуру суспільних відносин, що запропонована в кримінально-правовій літературі, яку пропагує переважна більшість вчених: 1) це — суб'єкти (носії) відносин; 2) це — предмет, з приводу якого існують відносини (тобто це те, з приводу чого існують відносини); 3) це — соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність як захист відносин) [34, с. 35–48]. Маючи такі вихідні положення, проведемо дослідження безпосереднього об'єкта складу злочину, скориставшись його структурою.

У юридичній літературі відсутня якась позиція чи дослідження стосовно того, хто може бути суб'єктом відносин у площині кримінально-правової охорони водних об'єктів, а точніше — цьому питанню увага взагалі не приділялась. Це дає нам можливість говорити про те, що суб'єкти відносин як структурний елемент об'єкта злочину порушення правил охорони вод зовсім не підлягали дослідженню. А він, на наш погляд, істотно має вплинути на вирішення питання, що є безпосереднім об'єктом досліджуваного складу злочину. Визначення суб'єктів указаних суспільних відносин, а також їх соціальних функцій у цих відносинах дасть змогу визначити на науковій основі ті суспільні відносини, які виступають об'єктом цього злочину [35, с. 79]. Цю властивість суб'єктів у суспільних відносин використовує інколи законодавець як для визначення меж дій кримінального закону, так і для вказівки на ті суспільні відносини, що є об'єктом конкретного складу злочину (скажімо, порушення правил охорони водних об'єктів) [36, с. 8–9]. На превеликий жаль, законода-

вещь цей підхід до складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України, не застосував, чим ускладнив наше завдання у дослідженні зазначеної проблеми, а також у застосуванні цієї статті в практичній діяльності правоохоронних органів та судів. Проведеним нами вивченням кримінальних справ цієї категорії встановлено, що у всіх випадках (100% справ) одним із суб'єктів відносин обов'язково була фізична особа (людина).

З метою встановлення другої сторони суб'єктивного складу зазначених відносин ми звернулися до законодавчих і підзаконних актів, а також слідчої та судової практики. Так, аналіз законодавчих і підзаконних актів, що стосуються регулювання відносин із приводу водних об'єктів засвідчив, що іншою стороною суб'єктивного складу таких відносин, що є елементом об'єкта складу злочину порушення правил охорони водних об'єктів, виступають юридичні особи [37, с. 62; 38, с. 29–30]. Цю суб'єктну сторону суспільних відносин підтверджує і вивчення кримінальних справ (100% вивчених справ, з них 15% такими суб'єктами виступають органи загальної компетенції, 25% — спеціальної компетенції і 60% — окремі водні господарства). Проте це не ставить під сумнів того, що учасниками відносин можуть бути з обох сторін і юридичні особи. Але таке судження, на жаль, не знайшло фактичного підтвердження на практиці.

Варто зауважити, що робити детальний перелік суб'єктів суспільних відносин немає необхідності. Важливо лише зрозуміти, що вони можуть мати різноманітні варіанти, які тією чи іншою мірою можуть впливати на зміст відносин і межі кримінальної відповідальності, щодо досліджуваного складу злочину. Це положення є, на нашу думку, визначальним і прийнятним.

Вивчення кримінальних справ зазначеної категорії свідчить, що суди, в основному, правильно кваліфікували діяння, коли встановлювали суб'єктів відносин, їх соціальний статус (роль) у досліджуваних відносинах (як показує ознайомлення з кримінальними справами про порушення правил охорони вод, а раніше — за забруднення водойм, по 75% справ, охоплених нашим вивченням, такі суб'єкти встановлювались інтуїтивно, до того ж по таких справах не було додаткових розслідувань). Таке становище дає нам підставу спрямувати зусилля судів і правоохоронних органів на обов'язкове дослідження по кожній кримінальній справі таких суб'єктів відносин, складової безпосереднього об'єкта досліджуваного складу злочину.

У контексті продовження дослідження структури об'єкта складу злочину порушення правил охорони вод, для з'ясування змісту цих відносин величезне значення має предмет досліджуваних відносин. Слід погодитися з тим, що предметом суспільних відносин є явище природи, суспільства, свідомості, на які спрямована пізнавальна діяльність суб'єкта [15, с. 502]. Справедливим є твердження, що предметом суспільних відносин є все те, з приводу чого й у зв'язку з чим існують ці суспільні відносини [39, с. 25; 35, с. 7], а не матеріалізація (фізичне тіло), що не самі речі і фізичні тіла є предметом відносин, а саме відносини, з приводу яких люди вступають між собою в той чи інший соціальний зв'язок. Таке теоретичне підґрунтя дає змогу стверджувати, що предмет злочину й предмет відносин у цьому складі злочину не одне і те ж. Для складу

злочину, передбаченого ст. 242 КК України, предметом відносин є можливість (умови) для охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення водних об'єктів. Наш підхід до дослідження предметів відносин полегшить аналіз третього структурного елемента відносин, що нами вивчається, а саме: вивчення соціального взаємозв'язку, що справедливо розглядається як засіб самих відносин [40, с. 24; 41, с. 58]. Цей зв'язок може проявлятися на рівні індивідуальної взаємодії суб'єктів, у взаємодії людських спільнот, а також індивідуумів із спільнотами. Зовні цей соціальний зв'язок проявляється, як показує вивчення названих кримінальних справ і нормативної бази, в таких формах діяльності: науково обґрунтованому раціональному використанні водних об'єктів; в їх охороні; в їх відтворенні тощо. Наше твердження має і практичне підґрунтя. Так, вивчення кримінальних справ свідчить, що по 20% справ соціальний зв'язок (взаємодія суб'єктів) характерний для охорони водних об'єктів, а по 65% — для раціонального використання водних об'єктів, 12% — для відтворення водних об'єктів, 3% — для оздоровлення водних об'єктів.

Нас цікавить, як видно з дослідження, соціальний зв'язок, важливою ознакою якого є обов'язок певної поведінки суб'єктів відносин, тобто їх взаємодії. Взаємозв'язок (соціальний зв'язок) зумовлений потребами (інтересами), які є рушійною силою у спілкуванні суб'єктів відносин [35, с. 69]. Викладене свідчить, що інтерес — це певна форма прояву, вираження, реалізація суспільних відносин, тобто через поведінку суб'єктів відносин, а не самі суспільні відносини як результат. Тому для визначення безпосереднього об'єкта складу злочину — порушення правил охорони вод — повинні враховуватись лише суспільні відносини, що відповідають усьому суспільству, а не інтересам окремої особи на її розсуд чи вподобання. Такими повинні бути позитивні відносини, що поставлені під охорону Кримінального кодексу України.

Але суть досліджуваних суспільних відносин не буде повною, якщо ми не вивчимо предмет складу злочину порушення правил охорони вод. Питання про предмет цього складу злочину має не тільки теоретичне, а й важливе практичне значення, оскільки ступінь відповідальності особи знаходиться в певній залежності від того, що буде визначено предметом такого злочинного діяння. На превеликий жаль, у чинному Кримінальному кодексі України (ст. 242) у загальних рисах згадується предмет цього злочину — це води, водні об'єкти, поверхневі, підземні води, водоносні горизонти, джерела питних, лікувальних вод, водні джерела. Такий законодавчий базис, на наш погляд, надто мізерний для розуміння предмета складу злочину. Користуючись тим, що загальні питання предмета злочину досить глибоко вивчені в кримінально-правовій літературі [30, с. 8], ми візьмемо їх за основу і зупинитися на них не будемо. Насамперед розкриємо основні засади екології води, що свідчатиме про надто важливу значимість вод і той взаємозв'язок з навколишнім природним середовищем, який впливає на її якість, а потім перейдемо до аналізу предмета цього злочину.

З означеного приводу слід роз'яснити ряд основних термінів і ключових взаємозв'язків, які постійно зустрічаються в контексті забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів. Коло цих питань покликано покращити

розуміння основних проблем злочинного діяння щодо відносин, які стосуються водних об'єктів. Так, стосовно проблеми значення води, то слід вказати на те, що вода — це найбільш поширена в усі часи й важлива хімічна сполука, що зустрічається на поверхні землі, який до цього часу немає достойного замітника. Щодо циклу кругообігу води, то необхідно відзначити таке:

1) сумарні запаси води на планеті становлять близько 1,400 мільярдів км³, з яких лише близько 36 мільйонів км³ — це прісна вода. З цих запасів прісної води лише близько 0,02% міститься в річках і озерах і близько 0,06% — у підземних джерелах. Решта перебуває в інших зв'язаних формах (пара тощо);

2) усі зазначені запаси води проходять через єдиний гідрологічний цикл (так звану „водопровідну систему землі”), який являє собою безперервний процес змін її фізичного стану та географічного місцезнаходження, що ми сприймаємо як опади, стікання до водойм, а також випаровування;

3) волога атмосферного повітря повертається на землю у вигляді опадів. Певна частина їх перетворюється на пару (наприклад, шляхом просочування, затримання, випаровування); інша частина або стікає потоками до поверхневих водойм (рік, озер, ставків тощо), або всмоктується у ґрунт (ґрунтові води), вливаючись до підземних водних потоків;

4) ґрунтові води можуть також вийти на поверхню через джерела й знову бути введеними до системи кругообігу. Це означає, що вода в різних фізичних станах виступає носієм значного спектра різноманітних речовин;

5) рекреаційні ґрунтові води — це певна частина атмосферних опадів, поверхневі води, що всмокталися в ґрунт (поверхневий стік), і поповнення підземних вод через водоносні шари різних ґрунтів.

Щодо властивості води, то необхідно зазначити, що:

1) вода на землі виступає в трьох різних агрегатних станах — твердому, рідкому та пароподібному (газовому). Конкретні температури, при яких відбувається перехід води з одного стану до іншого, залежать від географічного місцезнаходження пункту, де проводилося вимірювання, та від наявних у воді домішок. На центральноєвропейській частині ці температури дорівнюють 0° С і 100° С;

2) вода у всіх трьох агрегатних станах функціонує як носій різноманітних речовин. Крім суто природних домішок, вода може переносити й речовини, внесені до неї людиною;

3) різні домішки переносяться різними шляхами, залежно від їхніх фізичних і хімічних властивостей. Так, речовини (рідини) з меншою, ніж у води питомою вагою, переносяться на її поверхні. При цьому немає значення, чи мова йде про поверхневі, чи про підземні води. Просочування крізь глибинні шари ґрунту лише передуює появі цих речовин на поверхні підземних вод. Речовини із більшою, ніж у води питомою вагою пронизують усю товщу води. Ця обставина відіграє істотну роль в оцінці масштабів розповсюдження у воді внесених людиною речовин;

4) не завжди можна провести чітку різницю між легшими й важчими за воду речовинами, тобто чіткої позиції з цього питання немає. Залежно від категорії тієї чи іншої домішки існують значні розбіжності в характері її розповсюдження та перенесення водними потоками.

Щодо класифікації водойм і типів води, то слід зазначити, що за походженням води поділяються на поверхневі, ґрунтові, опади, стічні води.

Поверхневі води — це струмки, річки, озера, ставки, моря тощо. До поверхневих вод входять водойми та водні потоки, що постійно чи сезонно протікають у руслах або заповнюють заглибини земної поверхні, або ж води, що самочинно витікають з природних джерел. Як правило, поверхневі та ґрунтові води сполучаються між собою. Під час повеней річкові води можуть проникати до підземних потоків (інфільтрат) у посушливий період, підземні води можуть підсичувати річку (фільтрат).

Ґрунтові води — це підземні води, що заповнюють порожнини (пори, щілини та каверни) земних надр, являючи собою взаємопов'язану систему. Їхній рух цілком або майже цілком зумовлений силами тяжіння й тертя, породженими цим же рухом.

Здатність ґрунту за певних умов пропускати воду називається вологопровідністю. Вона передусім залежить від наявності порожнин у товщі ґрунту. На основі конкретних характеристик тієї чи іншої ділянки ґрунту ми можемо в цілому провести різницю між водощільними та водоносними породами. До водощільних порід належить глина. Водоносні породи розрізняються за структурою чи типами ґрунтів (пористі, щільні або каретові водоносні породи). Ті ґрунти, що складаються лише із сипучих порід, називають пористими водоносними ґрунтами, оскільки вода в них протікає скрізь пори поміж твердими часточками.

Коли водоносний пласт не до кінця заповнений ґрунтовими водами, тоді є в наявності так званий вільний рівень ґрунтових вод. У протилежному випадку слід говорити про артезіанські (напірні) ґрунтові води.

Джерельна вода — це локальний природний вихід на поверхню ґрунтових вод на межі між водоносним і водощільним пластом.

Атмосферні опади — це дощ, снігова, крижана вода, туман, роса, іній, град.

Стічні води — це води, що включають усі відпрацьовані стоки зі змінним унаслідок використання хімічним складом, а також воду, що надходить до каналізаційних систем. Найважливіші такі категорії стічних вод: 1) каналізаційна вода (побутові стоки); 2) промислова вода (комерційні та промислові стоки); 3) мішана вода (суміш каналізаційних і дощових стоків тощо); 4) вода з невідомих джерел.

Щодо свого призначення, то вода поділяється на: 1) питну воду; 2) технічну воду; 3) воду спеціального призначення.

Питна вода належить для безпосереднього споживання людиною або в цілях, які вимагають питної якості води (зокрема, у харчовій або фармацевтичній промисловості, у харчуванні тощо). Споживання такої води не повинно призводити до жодних негативних наслідків для здоров'я людини. Максимальні показники вмісту всіх сторонніх домішок (компонентів) установлюються кожною країною на основі затверджених ВООЗ «Нормативів якості питної води». Перевищення таких показників недопустиме.

Технічна вода — це вода, що використовується в різних галузях промисловості з різними вимогами щодо якості (вона не відповідає якостям питної води за одним чи кількома критеріями).

Вода спеціального призначення — для лабораторних експериментів, хімічних аналізів.

Маючи зазначену характеристику води, перейдемо до аналізу предмета досліджуваного складу злочину. У наявних публікаціях є такі погляди на предмет досліджуваного злочину: 1) це водні об'єкти на території України (поверхневі чи підземні води і водоносні горизонти, джерела питних та лікувальних вод), але внутрішні морські води та територіальне море України до предмета цього злочину не відносяться [25, с. 427]; 2) це всі водні об'єкти на території України [43, с. 512]; 3) це всі водні об'єкти, конкретні різновиди яких перераховано у диспозиції частини першої ст. 242 (спільним для них є те, що вони належать до материкових вод, тобто є водними об'єктами суші, пов'язані з біосферою, а їхні води беруть участь у природному кругообігу вод) [44, с. 645]; 4) це води як елемент природного середовища (це води рік, озер, водосховищ, каналів, підземні води, льодовики) [45, с. 40]; 5) це всі води, крім морських, води (поверхневі, підземні), що входять до складу природних ланок кругообігу води (водні об'єкти — природні або створені штучно елементи довкілля, в яких зосереджуються води — це річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт) [26, с. 540]; 6) це всі водні об'єкти на території України, що беруть участь в кругообігу вод і нерозривно пов'язані з довкіллям (ріки, озера, водосховища, канали, ставки, підземні води, джерела, морські затоки, протоки, лимани та інші водоймища, що знаходяться на поверхні або під землею, включені та невключені до господарського обороту) [46, с. 221]; 7) це води, як хімічні сполуки водню і кисню, що існують у рідкому, твердому і газоподібному стані, як і вся вода знаходиться у водних об'єктах [29, с. 102]; 8) це всі водні об'єкти на території України у твердому, рідкому, газоподібному стані, що беруть участь у кругообігу вод і невідривно пов'язані з довкіллям [88, с. 672]; 9) це розміщені на суші природні і штучні водні об'єкти, що зберігають екологічні зв'язки зі всією біосферою [32, с. 4]. Існують й інші точки зору, але вони збігаються з перерахованими нами.

Варто зазначити, що перша точка зору не дає повної характеристики предмета досліджуваного злочину, оскільки поза увагою авторів залишилися водні джерела. Друге судження, на наш погляд, є надто загальним і не може мати практичного значення. Вимагає уточнення думка з приводу предмета досліджуваного злочину і третьої групи авторів, оскільки в диспозиції ст. 242 КК України відсутній вичерпний перелік предметів цього складу злочину. Така ж ситуація і з четвертою точкою зору. Крім того, В.І. Антипов помилково виключає з переліку об'єктів морські води. Помилковою є думка і С.Б. Гавриша, де він вказує, що водні об'єкти пов'язані з довкіллям, оскільки довкілля — це також будівлі, криті басейни тощо. Не можна погодитися з визначенням предмета Н.А. Лопашенко, оскільки до водних об'єктів не можуть відноситися криті басейни тощо.

Заслуговує на увагу, на наш погляд, думка В.О. Навроцького, яка є найбільш повною. Проте, щоб визначити предмет злочинного забруднення чи виснаження водних об'єктів, необхідно з'ясувати зміст понять, за допомогою яких він описаний у кримінальному законодавстві. Так, згідно зі ст. 1 Водного

кодексу України поверхневі води — це води різних водних об'єктів, що знаходяться на земній поверхні. Дещо інше визначення поверхневих вод дає А.Н. Миколенко — це ті води, що знаходяться і використовуються в межах однієї області і не віднесені до водних об'єктів загальнодержавного значення [23, с. 513]. Але, відносячи поверхневі води до вод місцевого значення, в цьому ж джерелі А.Н. Миколенко дає таке саме визначення, яке сформульоване у Водному кодексі України. Нам імпонує таке визначення вод як різні види фізичного стану води, що знаходяться тимчасово або постійно на поверхні суші у вигляді водних об'єктів (постійні й тимчасові водотоки, озера, водосховища, льодовики, наледеніння, снігове покриття, ріки, болота) [47, с. 492]. Це визначення більш точне і є науково обґрунтованим. Тому його доцільно було б використати у Водному кодексі України.

Відповідно до ст. 1. Водного кодексу України, до підземних вод відносять води, що знаходяться нижче за рівень земної поверхні в товщах гірських порід верхньої частини земної кори в усіх фізичних станах. Аналогічне визначення підземних вод дають О.О. Дудоров, А.М. Бойко [44, с. 645]; А.Н. Миколенко [23, с. 513], С.Б. Гавриш [30, с. 672]. Більш точне визначення підземних вод пропонує А.Н. Миколенко, характеризуючи води місцевого значення: підземні води — це такі, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання, а мають інше призначення [23, с. 513].

Законодавче визначення поверхневих і підземних вод найбільш вірне, а обмеження О.О. Дудоровим і А.М. Бойко користуванням цих вод, яке має також певні неточності, є недостатньо обґрунтованим.

Для більш повного визначення вод необхідно в пошуках істини звернутися до довідкової і спеціальної літератури. Підземними водами розуміють води, що знаходяться нижче за земну поверхню в товщі гірських порід і в ґрунті в будь-яких фізичних станах. До складу підземних відносять: ґрунтові води; артезіанські води; верховодку, води зони аерації (зона між поверхнею й рівнем ґрунтових вод), які у вигляді лінз нагромаджуються на включеннях водонепроникних або слабопроникних ґрунтів під час відтаювання снігу або сильних дощів і зникають під час засухи і взимку, а також внаслідок стоку з гір чи іншого водозабору [47, с. 493]. Інші види підземних вод виділяються залежно від умов залягання, існування, походження, якості тощо. Прісні підземні води широко використовуються як джерела питного водопостачання для населення. Термальні води (води з температурою 20° С і вище) використовуються для різних цілей: з температурою 30° С і вище — для лікувальних цілей, а з температурою 100° С і вище — для опалювання й енергетики та інших господарських цілей. Мінеральні води — води з підвищеним вмістом окремих біологічно активних компонентів, використовуються як столові й лікувальні води. Деякі високомінеральні підземні води служать джерелами промислових і сільськогосподарських вод з прямим їх призначенням [48, с. 493]. Зазначене визначення підземних вод є повним, оскільки названі складові цих вод. Це визначення доцільно було б використати в ст. 1 Водного кодексу України, що значно сприяло б розумінню цих положень.

Стаття 1 Водного кодексу України дає таке визначення водоносного горизонту: однорідна пластова товща гірських порід, де постійно знаходяться

ці води. Аналогічні визначення пропонують О.О. Дудоров і А.М. Бойко [48, с. 645] А.Н. Миколенко [23, с. 513], С.Б. Гавриш [30, с. 672] та ін.

Ми вважаємо, що більш повним є таке визначення водоносного горизонту: товща гірської породи, насичена водою, що залягає між двома водонапірними пластами геологічної системи або що лежить на водонапірному пласті (в останньому випадку вода володіє вільною водною поверхнею) [47, с. 123]. Тому таке визначення має знайти місце при реформуванні Водного кодексу України.

До джерел питних, лікувальних, оздоровчих вод належать зосереджені виходи (наприклад, ключі, гейзери, джерела) підземних вод, які використовуються для забору питної або лікувальної, сировинної води з різною технологією її обробки та зберігання [44, с. 645]. Водним джерелом, зрозуміло, є водний потік, що тече з глибини (зі свердловини) землі, ключ [49, с. 556].

З метою послідовного і повного дослідження предмета злочину, передбаченого ст. 242 КК України, більш докладно зупинимося на кожному. Так, щодо рік у літературі існує чотири точки зору: 1) тлумачення їх як водних потоків, які протікають в природних руслах, і живляться за рахунок поверхневого та підземного стоку з їхніх русел [50, с. 609]; 2) ріки — це водні об'єкти, що належать до класу водотоків, тобто певного скупчення води, яка переміщується в напрямку схилу [51, с. 64]; 3) це водні потоки, що течуть у розробленому ними лінійно продовженому рельєфі і живляться за рахунок стоку з різних площ існуючого водозбору [52, с. 393]; 4) ріка — значний водотік, що служить природним дренажним каналом водозбору і живиться як за рахунок поверхневого, так підземного стоку і свого водозбору, важлива ланка кругообігу води на землі, служать основним джерелом питного водопостачання, зрошення, а також використовуються для отримання енергії, риборозведення, рекреації [47, с. 567].

З проаналізованих визначень найбільш прийнятні є перше та четверте, які свідчать, що складовою частиною ріки є навіть місце, де вона формується [50, с. 24; 47, с. 567].

Наступне поняття, що використовується у диспозиції означеної норми, називається таким терміном, як «озера». З цього приводу в теоретичних джерелах існують три точки зору: автори першої під озерами розуміють природні водойми у заглибленнях суші (котловинах), заповнених у межах озерної чаші різноманітними водними масами, які не мають одностороннього ухилу [54, с. 916]; автори другої називають озерами такі природні водойми, які заповнені в межах тільки озерної чаші водою і не мають безпосереднього зв'язку з морем [49, с. 507]; автори третьої вважають, що озеро — природна водойма, яка знаходиться лише на поверхні суші, що не має безпосереднього водообміну зі Світовим океаном, вони особливо численні і різні за зовнішнім виглядом, водним, термічним, хімічним і біологічним режимами. Для їх виникнення та існування необхідні такі умови: наявність на земній поверхні «негативної» форми рельєфу — котловини і достатнє або надлишкове зволоження котловини або водозбору [47, с. 430].

Водосховище, відповідно до ч. 1 Водного кодексу України, — це штучна водойма місткістю більше 1 млн кубічних метрів, збудована для створення запасу води та регулювання її стоку.

Ми вважаємо, що всі вищезазначені визначення доповнюють одне одного і дають змогу водні об'єкти виділити з-поміж інших та мають як наукове, так і практичне значення.

Не менш значні ускладнення виникають у практичній діяльності судів при визначенні водойм (у ст. 242 — це води) і складових цієї ознаки. Наприклад, В.О. Навроцький вважає, що цим поняттям завжди має охоплюватися скупчення безстічних або з уповільненим стоком вод (плинних) у природних чи штучних впадинах як на поверхні землі, що є особливістю цих водойм (озера, річкові затоки та лимани, болота), так і під землею (глибинні водні горизонти і пласти ґрунтових вод) [55, с. 6—7; 51, с. 64]. Натомість Н.П. Грабовська та А.Н. Миколаєнко вважають, що до водойм (вод), крім рік та озер, відносяться також затоки, штучні водосховища, протоки тощо [56, с. 191; 23, с. 12]. У Радянському енциклопедичному словнику та Екологічному енциклопедичному словнику це поняття трактується як скупчення безстічних чи з уповільненим стоком вод у природних чи штучних естуаріях, впадинах (озера, водосховища, ставки, копанки і тощо) [47, с. 120; 54, с. 232]. Найбільш прийнятне визначення водоймища пропонує В.О. Навроцький, його міркування конкретизують поняття, наведене у довідковій літературі. Це робить його більш зрозумілим, але і таке трактування має однобічний характер.

Ми згодні з позицією тих авторів, які вважають, що не слід укладати в межі предмета злочину тільки безстічні чи з уповільненим стоком водойми, тому що ріки, як правило, мають швидкий стік, а інші води знаходяться у газоподібному стані, де про стік вод взагалі мови бути не може. Більш правильно підійти до поняття водойм і його складових шляхом роз'яснення цього поняття та виключення з нього положення слів «водні джерела» [55, с. 7].

Стосовно водних джерел існують такі погляди: 1) що всі водні джерела характеризує зосереджений вихід підземних вод на земну поверхню та джерела, гейзери, ключі тощо [57, с. 64—65]; 2) це підземні води, напірні та безнапірні [56, с. 191]; 3) це те, що поповнює поверхневі води [55, с. 7]. Аналіз означених висновків показує, що вони є суперечливими. Якщо один із авторів під джерелами має на увазі зосереджений вихід підземних вод і джерела, ключі, то інший — самі лише підземні води, а не що-небудь інше, то це все, що поповнює поверхневі води. Не вдаючись в дискусію стосовно визначення водних джерел, ми приєднуємося до тих авторів, які в повному обсязі пропонують таке визначення: «Це є зосереджений вихід підземних вод, зокрема, джерел, ключів, гейзерів, водотоків» [55, с. 8]. Виходячи з цього, ми можемо певним чином конкретизувати зміст поняття «водні об'єкти» і запропонувати їхнє остаточне визначення. Отже, до водних об'єктів можна віднести: водосховища, ріки, води каналів, води ставків, підземні води, води озер, льодовики, притоки рік, внутрішні моря та інші внутрішні морські води, територіальні води, тимчасові водотоки, балки, яри, розщелини, каньйони. Слід погодитися з твердженням, що ці водні об'єкти можуть знаходитися у рідкому, твердому (у вигляді льоду,

снігу) і газоподібному стані (у вигляді пару), як бути залученими, так і не бути залученими у господарський обіг, що свідчить про невизначений їх перелік [55, с. 8]. Звісно, слід розуміти, що не всі водні запаси залучаються до господарського використання, значний обсяг водних запасів на даному історичному відтинку часу поки ще не можна віднести до реальних, практично доступних для господарського впливу [55, с. 8–9]. Ці водні об'єкти лише можуть бути потенційно можливі до такого використання і той масив водних запасів, який існує в природі при даному рівні розвитку виробничих сил і може бути залучений до господарського обігу, тобто до прикладення трудових ресурсів, і називається водними ресурсами. Слід погодитися з тим, що таке поняття, як водні ресурси, хоч і покладене в основу чинного водного законодавства, не може, як це видно з дослідження, служити узагальнюючим поняттям для водних об'єктів, яке б мало знайти застосування в ст. 242 КК України [55, с. 9]. Тому має бути використаний термін, запропонований В.О. Навроцьким, – водні об'єкти, а не водойми [32, с. 16]. Як бачимо, поняття водойми, дане Н.П. Грабовською та іншими авторами, також дуже звужує предмет злочину. Адже ріки, озера, затоки та штучні водосховища не вичерпують водний фонд, поставлений під охорону ст. 242 КК України. Так, згідно зі ст. 3 чинного Водного кодексу України водний фонд України включає: 1) поверхневі води; природні водойми (озера); водотоки (річки, струмки); штучні водойми (водосховища, ставки) і канали; інші водні об'єкти; 2) підземні води та джерела; 3) внутрішні морські води та територіальне море. У свою чергу, ст. 1 Водного кодексу України під водним об'єктом розуміє природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, доносний горизонт) тощо.

На практиці постає питання: чи можуть бути предметом названого в ст. 242 КК України злочину такі штучні водні об'єкти, як каналізаційні колектори, колодязі, свердловини, басейни, охолоджувачі. Законодавство до цього часу не дає відповіді на зазначені питання. Щоб дати кваліфіковану відповідь на запитання теорії та практики, необхідно уточнити, чи зберігають означені штучні водойми зв'язок з іншими природними об'єктами і чи беруть вони участь у природному кругообігу вод, або чи не є вони метою товарних відносин. Якщо це так, то їх необхідно відносити до предмета злочину, передбаченого ст. 242 КК України, а не іншими статтями КК України. Ті водні об'єкти штучного походження, що ізольовані у замкнутий цикл від зовнішнього природного середовища, або є метою товарних відносин не можуть бути предметом забруднення, виснаження та засмічення вод, наприклад, закриті басейни, резервуари зворотного водопостачання тощо. При забрудненні води, яка знаходиться у замкнутих від природи системах, відповідальність настає не згідно зі ст. 242 КК України, а кваліфікується залежно від обставин справи як службовий злочин, злочин проти особи або злочин проти власності тощо [55, с. 10].

Виходячи з означеного, доцільно запропонувати таке визначення водних об'єктів: це скупчення, зосередження води (у рідкому, твердому та газоподібному стані) у природних чи штучних западинах як на поверхні землі, так і в землі (підземні води), залучених і незалучених до господарського обігу, але які можуть бути в майбутньому залучені до трудових ресурсів.

Це дає нам підстави сформулювати поняття предмета злочину, передбаченого ст. 242 КК України. Ним є всі водні об'єкти, що знаходяться на території нашої країни, у твердому, рідкому, так і газоподібному стані, що беруть участь у кругообігу вод, нерозривно пов'язані з навколишнім природним середовищем і невіддільні від нього, які можуть бути в господарському (залучені до трудових ресурсів), так і в іншому обігові. Варто зазначити, що дана проблема певною мірою відображена в зарубіжних кодексах і джерелах (КК Республіки Польща [57], КК Республіки Болгарія [58], КК Швеції [59], КК Японії [60], КК Норвегії [61], КК Іспанії [62]), вивчення яких триває. Результати опрацювання зарубіжних джерел з даного питання можуть бути корисними для правозастосовної практики вітчизняного законодавства.

Висновки. Маючи визначення предмета складу злочинного забруднення та виснаження водних об'єктів, тобто те, з приводу чого створюються умови і виникають суспільні відносини, можна запропонувати формулювання об'єкта злочину, передбаченого ст. 242 КК України. Цим безпосереднім об'єктом злочину виступають суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення водних об'єктів на території нашої країни, що беруть участь у кругообігові вод і нерозривно пов'язані з навколишнім природним середовищем, з метою протидії їх забрудненню, виснаженню та засміченню, а також додаткові безпосередні об'єкти — це відносини, що забезпечують охорону здоров'я, життя, власність. Таке визначення безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 242 КК України, є послідовним, науково обґрунтованим, має велике значення для теорії кримінального права, законодавчої діяльності та для правильного застосування чинного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Трайнин А.Н.* Должностные и хозяйственные преступления / А.Н. Трайнин. — М. : Юриздат, 1938. — 136 с.
2. *Красс А.В.* Право государственной социалистической собственности / А.В. Красс. — М. : Госюриздат, 1954. — 260 с.
3. *Мунтян В.Л.* Правовая охрана рыбных богатств / В.Л. Мунтян // Правовая охрана природы. — М. : Изд-во МГУ, 1961. — С. 8—17.
4. *Сергеева Т.Л.* Охрана природы по советскому уголовному законодательству / Т.Л. Сергеева // Правовые вопросы охраны природы в СССР. — М. : Госюриздат, 1963. — С. 168—227.
5. *Богомяков Ю.С.* Уголовно-правовая охрана природных богатств СССР / Ю.С. Богомяков // Автор диссертации канд. юр. наук. — Свердловск, 1972. — 16 с.
6. *Глистин В.К.* Охрана природы по советскому уголовному праву: Авторефер. дис. канд. юр. Наук / В.К. Глистин. — Ленинград : ЛГУ, 1966. — 16 с.
7. *Кригер Г.* Еще раз о смешанной форме вины / Г. Кригер // Советская юстиция. — 1967. — № 3. — С. 7—9.
8. *Пионтковский А.А.* Курс советского права / А.А. Пионтковский. — М. : Изд-во «Наука», 1959. — Т. 2. — 368 с.
9. Курс советского уголовного права. Часть особенная / Н.А. Беляев, Н.С. Лейкина, В.К. Глистин и др. Отв. ред. Н.А. Беляев. — Л. : ЛГУ, 1978. — 557 с.

10. *Леонтьев Б.М.* Преступления против природных богатств СССР. — Советское уголовное право. Часть особенная / Б. М. Леонтьев. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. — С. 261—274.

11. *Некипелов П.Т.* Понятие и система хозяйственных преступлений по советскому уголовному праву / П. Т. Некипелов. — Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1963. — 160 с.

12. *Полянская Г.Н.* Примечание к сборнику «Правовые вопросы охраны природы в СССР». — М. : Госюриздат, 1963. — С. 1—3.

13. *Гавриш С.Б.* Основні питання відповідальності за злочини проти природного середовища (проблеми теорії та розвитку кримінального законодавства України): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук / С.Б. Гавриш. — Харків, 1994. — 39 с.

14. *Тяжкова И.М.* Преступления против природных богатств / И.М. Тяжкова // Советское уголовное право. Особенная часть. — М. : Изд-во МГУ, 1982. — С. 253—269.

15. *Тацкий В.Я.* Преступления против природных богатств СССР / В.Я. Тацкий // Уголовное право УССР. Особенная часть: Учебник под ред. М.И. Бажанова и др. — К. : Вища школа. Головное изд-во, 1989. — С. 285—503.

16. *Вишинская З.А.* Советское уголовное право. Часть особенная / З.А. Вишинская — М. : Госюриздат, 1963. — 82 с.

17. *Анашкин Г.З.* Уголовно-правовые проблемы охраны окружающей среды в СССР / Г.З. Анашкин // Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 30. — М. : ВИП 1979. — С. 46—48.

18. *Бушева Т.А., Дагель П.С.* Объект уголовно-правовой охраны природы / Т.А. Бушева, П.С. Дагель // Советское государство и право. — 1977. — № 8. — С. 77—83.

19. *Мынбаев Р., Орымбаев М.* Судебная практика по делам о преступлениях в областях охраны природы в Казахской ССР / Р. Мынбаев, М. Орымбаев // Соц. законность. — 1979. — № 8—9. — С. 22—23.

20. *Корчева Г.З.* Уголовно-правовая охрана природы в УССР / Г.З. Корчева. — Харьков : Вища школа, 1975. — 83 с.

21. *Дубовик О.Л.* Экологическое правонарушение: понятие и виды / О.Л. Дубовик // Окружающая среда под охраной закона. — М. : Юрид. лит., 1989. — С. 104—177.

22. *Смитиенко В.М.* Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР / В.М. Смитиенко. — К. : Вища школа, 1989. — 243 с.

23. *Миколенко А.Н.* Преступления против окружающей природной среды / А.Н. Миколенко // Уголовный кодекс Украины. Комментарии: Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков : ООО «Одиссей», 2001. — С. 496—541.

24. *Дагель П.С.* Проблемы вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Ученые записки ДВГУ. — Владивосток, 1969. — Вып. 21. — Ч. 1. — С. 60—74.

25. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г., у 2 ч. — К. : Форум, 2001. — Ч. 2. — 944 с.

26. *Антипов В.І.* Коментар до ст. 242 КК України / В. І. Антипов // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С.С. Яценка. — К. : АСК, 2002. — С. 539—543.

27. *Крупко Д.И.* Преступление против окружающей среды / Д.И. Крупко // Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / Под ред. Заслуженного деятеля науки и техники Украины Е.Л. Стрельцова. — Харьков : ООО «Одиссей», 2002. — С. 403—425.

28. *Ваулина Т.И.* Нарушение правил охраны неживой природы / Т.И. Ваулина // Уголовное право. Особенная часть. Учебник для вузов / Отв. ред. И.Я. Козаченко,

З.А. Незнамова, Г.Н. Новоселов. — М. : Издательская группа ИНФРА М-Норма, 1997. — С. 502—504.

29. *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления: Комментарий к гл. 26 УКРФ / Н. А. Лопашенко. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. — 802 с.

30. *Гавриш С.Б.* Коментар до ст. 242 КК України / С.Б. Гавриш // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисова, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — С. 672—675.

31. *Жевлаков Э.Н.* Преступления против природных богатств СССР / Э.Н. Жевлаков. — М. : Юрид. лит., 1983. — 80 с.

32. *Навроцкий В.А.* Уголовная ответственность за загрязнение водоёмов: Автореф. дис. канд. юрид. наук / В.А. Навроцкий. — Харьков, 1982. — 16 с.

33. *Матвійчук В.К.* Відмежування майнових цінностей від природних багатств / В.К. Матвійчук // Актуальні проблеми економіки. — Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2001. — № 7—8. — С. 25—40.

34. *Кузнецова Н.Ф.* Преступление, состав преступления уголовно-правовой нормы / Н. Ф. Кузнецова // Вестник МГУ. — Право. — 1967. — № 4. — С. 35—48.

35. Уголовное право УССР. — К. : Вища школа, 1989. — 530 с.

36. *Ищенко О.М., Матвійчук В.К., Єрсова І.Ю.* Кримінально-правовий захист атмосферного повітря: Навчальний посібник / О.М. Іщенко, В.К. Матвійчук, І.Ю. Єрсова. — К. : РВВ НАВСУ, 1994 р. — 64 с.

37. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні. — К. : Вид-во «Українська академія внутрішніх справ», 1992. — С. 62—63.

38. *Никифоров Б.С.* Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. — М. : Госюриздат, 1960. — 229 с.

39. *Коржанский Н.И.* Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.И. Коржанский. — М. : Академия МВД СССР, 1980. — 248 с.

40. *Жевлаков Э.Н.* Понятие экологических преступлений. Объект и системы / Э.Н. Жевлаков // Проблемы борьбы с экологическими правонарушениями в свете решений XXVII съезда КПСС. — М. : ВЮЗИ, 1990. — С. 5—24.

41. *Тацій В.Я.* Об'єкті предмет злочину у кримінальному праві України: Навчальний посібник / В. Я. Тацій. — Харків : Українська юридична академія, 1994. — 80 с.

42. *Гришаев П.И.* Объективная сторона состава преступления: Учебное пособие / П.И. Гришаев. — М. : ВЮЗИ, 1961. — 48 с.

43. *Панько М.М.* Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков : ООО «Одиссей», 2001. — С. 496—541.

44. *Дудоров О.О.* Коментар до ст. 242 КК України / О. О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 січня 2001 р. / За ред. Мельника М.І., Хавронюка М.І. — К. : Каннон, 2001. — С. 644—648.

45. *Жевлаков Э.Н.* Экологические преступления и экологическая преступность: Учебное пособие / Э. Н. Жевлаков. — М. : Белые альвы, 1996. — 96 с.

46. *Гавриш С.Б., Корчева З.В.* Злочини проти довкілля / С.Б. Гавриш, З.В. Корчева // Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Київ-Харків : Юрінком Інтер-Право, 2002. — 496 с.

47. Экологический энциклопедический словарь. — М. : Издательский дом «Ноосфера», 1999. — 930 с.
48. *Вольфман Г.* Уголовно-правовая охрана леса / Г. Вольфман // Радянське право. — 1981. — № 11. — С. 23—24.
49. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка / С.И. Ожегов. — М. : Рус. язык, 1987. — 750 с.
50. Большая советская энциклопедия. — М. : Изд-во «Энциклопедия», 1975. — Т. 9. — 986 с.
51. *Навроцький В.О.* Предмет злочинного забруднення водойм (ст. 228 КК УРСР) / В. О. Навроцький // Радянське право. — 1982. — № 3. — С. 64—67.
52. Украинская Советская энциклопедия. — К. : Главная редакция УСЭ, 1979. — Т. 4. — 560 с.
53. Советский энциклопедический словарь. — М. : Сов. энциклопедия, 1984. — 1600 с.
54. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учебное пособие / В.К. Матвейчук. — К. : НИИ РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. — 80 с.
55. *Грабовская Н.П.* Преступления против здоровья населения / Н.П. Грабовская // Курс советского уголовного права. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1981. — Т. 5. — С. 3—219.
56. *Петров В.В.* Правовая охрана природы в СССР / В.В. Петров. — М. : Юрид. лит., 1984. — 384 с.
57. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St Petersburg “Yundichesky Centei Press”, 2001. — 234 p.
58. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.
59. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
60. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.
61. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
62. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Электронный ресурс]. — Режим доступу : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

REFERENCES

1. *Trajnin A.N.* Dolzhnostnye i hozjajstvennye prestuplenija / A.N. Trajnin. — М. : Jurizdat, 1938. — 136 с.
2. *Krass A.V.* Pravo gosudarstvennoj socialisticheskoy sobstvennosti / A.V. Krass. — М. : Gosjurizdat, 1954. — 260 с.
3. *Muntjan V.L.* Pravovaja ohrana rybnyh bagatstv / V.L. Muntjan // Pravovaja ohrana prirody. — М. : Izd-vo MGU, 1961. — С. 8—17.

4. *Sergeeva T.L.* Ohrana prirody po sovetському ugodovnomu zakonodatel'stvu / T.L. Sergeeva // Pravovye voprosy ohrany prirody v SSSR. — M. : Gosjurizdat, 1963. — S. 168—227.
5. *Bogomjakov Ju.S.* Ugodovno-pravovaja ohrana prirodnyh bogatstv SSSR / Ju.S. Bogomjakov // Avtor dissertacii kand. jur. nauk. — Sverdlovsk, 1972. — 16 s.
6. *Glistin V.K.* Ohrana prirody po sovetському ugodovnomu pravu: Avtorefer. dis. kand. jur. Nauk / V.K. Glistin. — Leningrad : LGU, 1966. — 16 s.
7. *Kriger G.* Eshhe raz o smeshannoj forme viny / G. Kriger // Sovetskaja justicija. — 1967. — № 3. — S. 7—9.
8. *Piontkovskij A.A.* Kurs sovetського prava / A.A. Piontkovskij. — M. : Izd-vo "Nauka", 1959. — T. 2. — 368 s.
9. Kurs sovetського ugodovnogogo prava. Chast' osobennaja / N.A. Beljaev, N.S. Lejkina, V.K. Glistin i dr. Otv. red. N.A. Beljaev. — L. : LGU, 1978. — 557 s.
10. *Leont'ev B.M.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR. — Sovetskoe ugodovnoe pravo. Chast' osobennaja / B.M. Leont'ev. — M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1975. — S. 261—274.
11. *Nekipelov P.T.* Ponjatie i sistema hozjajstvennyh prestuplenij po sovetському ugodovnomu pravu / P.T. Nekipelov. — Rostov-na-Donu : Izd-vo Rost. un-ta, 1963. — 160 s.
12. *Poljanskaja G.N.* Primechanie k sborniku «Pravovye voprosy ohrany prirody v SSSR». — M. : Gosjurizdat, 1963. — S. 1—3.
13. *Havrysh S.B.* Osnovni pytannia vidpovidalnosti za zlochyny proty pryrodnoho seredovyscha (problemy teorii ta rozvytku kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy): Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora yurydychnykh nauk / S.B. Havrysh. — Kharkiv, 1994. — 39 s.
14. *Tjzhkova I.M.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv / I.M. Tjzhkova // Sovetskoe ugodovnoe pravo. Osobennaja chast'. — M. : Izd-vo MGU, 1982. — S. 253—269.
15. *Tacij V.Ja.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR / V.Ja. Tacij // Ugodovnoe pravo USSR. Osobennaja chast': Uchebnik pod red. M.I. Bazhanova i dr. — K. : Vishha shkola. Golovnoe izd-vo, 1989. — S. 285—503.
16. *Vishinskaja Z.A.* Sovetskoe ugodovnoe pravo. Chast' osobennaja / Z.A. Vishinskaja — M. : Gosjurizdat, 1963. — 82 s.
17. *Anashkin G.Z.* Ugodovno-pravovye problemy ohrany okružhajushhej sredy v SSSR / G.Z. Anashkin // Voprosy bor'by s prestupnost'ju. Vyp. 30. — M. : VIP 1979. — S. 46—48.
18. *Busheva T.A., Dageľ P.S.* Obekt ugodovno-pravovoj ohrany prirody / T.A. Busheva, P.S. Dageľ // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. — 1977. — № 8. — S. 77—83.
19. *Mynbaev R., Orymbaev M.* Sudebnaja praktika po delam o prestuplenijah v oblastjah ohrany prirody v Kazahskoj SSR / R. Mynbaev, M. Orymbaev // Soc. zakonnost'. — 1979. — № 8—9. — S. 22—23.
20. *Korcheva G.Z.* Ugodovno-pravovaja ohrana prirody v USSR / G.Z. Korcheva. — Har'kov : Vishha shkola, 1975. — 83 s.
21. *Dubovik O.L.* Jekologicheskoe pravonarushenie: ponjatie i vidy / O.L. Dubovik // Okružhajushhaja sreda pod ohranoj zakona. — M. : Jurid. lit., 1989. — S. 104—177.
22. *Smitienko V.M.* Ugodovno-pravovaja ohrana zdorov'ja naselenija v SSSR / V.M. Smitienko. — K. : Vishha shkola, 1989. — 243 s.
23. *Mikolenko A.N.* Prestuplenija protiv okružhajushhej prirodnoj sredy / A.N. Mikolenko // Ugodovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarii: Pod red. Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov : OOO "Odissej", 2001. — S. 496—541.

24. *Dagel' P.S.* Problemy viny v sovetskom ugovnomom prave / P.S. Dagel' // Uchenyye zapiski DVGU. — Vladivostok, 1969. — Vyp. 21. — Ch. 1. — S. 60–74.

25. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / Pid zah. red. Potebenka M.O., Honcharenka V.H., u 2 ch. — K. : Forum, 2001. — ch. 2. — 944 s.

26. *Antypov V.I.* Komentar do st. 242 KK Ukrainy / V.I. Antypov // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / Za red. S.S. Yatsenka. — K. : ASK, 2002. — S. 539–543.

27. *Krupko D.I.* Prestuplenie protiv okruzhajushhej srede / D.I. Krupko // Ugolovnoe pravo Ukrainy. Obshhaja i Osobennaja chasti: Uchebnik / Pod red. Zasluzhennogo dejatelja nauki i tehniky Ukrainy E.L. Strel'cova. — Har'kov : OOO "Odissej", 2002. — S. 403–425.

28. *Vaulina T.I.* Narushenie pravil ohrany nezhyvoj prirody / T.I. Vaulina // Ugolovnoe pravo. Osobennaja chast'. Uchebnik dlja vuzov /Otv. red. I.Ja. Kozachenko, Z.A. Neznamova, G.N. Novoselov. — M. : Izdatel'skaja gruppa INFRA M-Norma, 1997. — S. 502–504.

29. *Lopashenko N.A.* Jekologicheskie prestuplenija: Kommentarij k gl. 26 UKRF / N.A. Lopashenko. SPb. : Izdatel'stvo «Juridicheskij centr Press», 2002. — 802 s.

30. *Havrysh S.B.* Komentar do st. 242 KK Ukrainy / S.B. Havrysh // Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar / Yu.V. Baulin, V.I. Borysova, S.B. Havrysh ta in.; Za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — K. : Kontsern «Vydavnychi Dim «In Yure», 2003. — S. 672–675.

31. *Zhevlakov Je.N.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR / Je.N. Zhevlakov. — M. : Jurid. lit., 1983. — 80 s.

32. *Navrockij V.A.* Ugolovnaja otvetstvennost' za zagrjaznenie vodojmov: Avtoref. dis. kand. jurid. nauk / V.A. Navrockij. — Har'kov, 1982. — 16 s.

33. *Matviichuk V.K.* Vidmezhuвання mainovykh tsinnosti vid pryrodnykh bahatstv / V.K. Matviichuk // Aktualni problemy ekonomiky. — Kyiv : VNZ «Natsionalna akademiia upravlinnia», 2001. — № 7–8. — S. 25–40.

34. *Kuznecova N.F.* Prestuplenie, sostav prestuplenija ugolovno-pravovoj normy / N.F. Kuznecova // Vestnik MGU. — Pravo. — 1967. — № 4. — S. 35–48.

35. Ugolovnoe pravo USSR. — K. : Vyshcha shkola, 1989. — 530 s.

36. *Ishchenko O.M., Matviichuk V.K., Yerosova I.Yu.* Kryminalno-pravovyi zakhyst atmosfernoho povitria: Navchalnyi posibnyk / O.M. Ishchenko, V.K. Matviichuk, I.Yu. Yerosova. — K. : RVV NAVSU, 1994 r. — 64 s.

37. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija subekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemy borotby zi zlochynnistiu v Ukraini. — K. : Vyd-vo «Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav», 1992. — S. 62–63.

38. *Nikiforov B.S.* Obekt prestuplenija po sovetskomu ugolovnomu pravu / B.S. Nikiforov. — M. : Gosjurizdat, 1960. — 229 s.

39. *Korzhanskij N.I.* Obekt i predmet ugolovno-pravovoj ohrany / N.I. Korzhanskij. — M. : Akademiia MVD SSSR, 1980. — 248 s.

40. *Zhevlakov Je.N.* Ponjatje jekologicheskikh prestuplenij. Obekt i sistemy / Je.N. Zhevlakov // Problemy bor'by s jekologicheskimi pravonarushenijami vsvete reshenij XXVII sezda KPSS. — M. : VJuZI, 1990. — S. 5–24.

41. *Tatsii V.Ya.* Obiekt i predmet zlochynu u kryminalnomu pravi Ukrainy: Navchalnyi posibnyk / V.Ya. Tatsii. — Kharkiv : Ukrainska yurydychna akademiia, 1994. — 80 s.

42. *Grishaev P.I.* Obektivnaja storona sostava prestuplenija: Uchebnoe posobie / P.I. Grishaev. — M. : VJuZI, 1961. — 48 s.

43. *Pan'ko M.M.* Prestuplenija protiv okružhajushhej srody / M.M. Pan'ko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij / Pod red. Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov : OOO "Odisej", 2001. — S. 496—541.

44. *Dudorov O.O.* Komentar do st. 242 KK Ukrainy / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy vid 5 sichnia 2001 r. / Za red. Melnyka M.I., Khavroniuka M.I. — K. : Kannon, 2001. — S. 644—648.

45. *Zhevlakov Je.N.* Jekologicheskie prestuplenija i jekologicheskaja prestupnost': Uchebnoe posobie / Je.N. Zhevlakov. — M. : Belye al'vy, 1996. — 96 s.

46. *Havrysh S.B., Korcheva Z.V.* Zlochyny proty dovkillia / S.B. Havrysh, Z.V. Korcheva // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: Pidruchnyk / Za red. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — Kyiv-Kharkiv : Yurinkom Inter-Pravo, 2002. — 496 s.

47. Jekologicheskij jenciklopedicheskij slovar'. — M. : Izdatel'skij dom «Noosfera», 1999. — 930 s.

48. *Vol'fman G.* Ugolovno-pravovaja ohrana lesa / G. Vol'fman // Radianske pravo. — 1981. — № 11. — S. 23—24.

49. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazyka / S.I. Ozhegov. — M. : Rus. jazyk, 1987. — 750 s.

50. Bol'shaja sovetskaja jenciklopedija. — M. : Izd-vo «Jenciklopedija», 1975. — T. 9. — 986 s.

51. *Navrotskiy V.O.* Predmet zlochnynnoho zabrudnennia vodoim (st. 228 KK URSS) / V.O. Navrotskiy // Radianske pravo. — 1982. — № 3. — S. 64—67.

52. Ukrainskaja Sovetskaja jenciklopedija. — K. : Glavnaja redakcija USJe, 1979. — T. 4. — 560 s.

53. Sovetskij jenciklopedicheskij slovar'. — M. : Sov. jenciklopedija, 1984. — 1600 s.

54. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagriznieniem vodnyh obektov: Uchebnoe posobie / V.K. Matvejchuk. — K. : NII RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. — 80 s.

55. *Grabovskaja N.P.* Prestuplenija protiv zdorov'ja naselenija / N.P. Grabovskaja // Kurs sovetskogo ugolovnogogo prava. — L. : Izd-vo LGU, 1981. — T. 5. — S. 3—219.

56. *Petrov V.V.* Pravovaja ohrana prirody v SSSR / V.V. Petrov. — M. : Jurid. lit., 1984. — 384 s.

57. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St Petersburg "Yundicheskyy Centei Press", 2001. — 234 p.

58. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : "Yuridicheskyy Center — Press", 2001. — 298 p.

59. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg : "Yuridicheskyy Center — Press", 2002. — 366 p.

60. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : "Yuridicheskyy Center — Press", 2002. — 226 p.

61. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : "Yuridicheskyy Center — Press", 2002. — 366 p.

62. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

Присяжний В.М. Сучасне розуміння об'єкта злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів

У статті автор представляє сучасне розуміння об'єкта злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів, передбаченого ст. 242 КК України. Крім того, дане дослідження об'єкта злочину, передбаченого ст. 242 КК України, є послідовним, науково обгрунтованим та має велике значення для теорії кримінального права, законодавчої діяльності та для правильного застосування чинного законодавства.

Ключові слова: сучасне розуміння, об'єкт злочину, предмет злочину, забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів.

Присяжний В.М. Современное понимание объекта преступления загрязнения, засорения и истощения водных объектов

В статье автор представляет современное понимание объекта преступления загрязнения, засорения и истощения водных объектов, предусмотренного ст. 242 УК Украины. Кроме того, данное исследование объекта преступления, предусмотренного ст. 242 УК Украины, является последовательным, научно обоснованным и имеет большое значение для теории уголовного права, законодательной деятельности и для правильного применения действующего законодательства.

Ключевые слова: современное понимание, объект преступления, предмет преступления, загрязнения, засорения и истощения водных объектов.

Prysiaznyi V. Modern Understanding of an Object of a Crime of Pollution, Obstruction, and Exhaustion of Water Objects

In this article, the author presents a modern understanding of an object of a crime of pollution, obstruction, and exhaustion of water objects provided for by the Article 242 of the Criminal Code of Ukraine. This is a consistent, scientifically grounded research of an object of a crime under Article 242 of the Criminal Code of Ukraine and has significant importance for the theory of criminal law, legislative activity, and correct application of current legislation.

Keywords: Modern Understanding; Object of a Crime; Target of a Crime; Pollution; Obstruction; and Exhaustion of Water Objects

Стаття надійшла до редакції 11.04.2017.